

Projecte *Mimesi*. Idees literàries catalanes del Renaixement, del Barroc i de la Il·lustració

Antoni L. Moll (Barcelona)

Mimesi. Μίμησις. *Imitatio*. Imitació. No és baldera la tria del terme amb què es designa el grup d'investigació sobre teoria literària moderna que treballa a la Universitat de Barcelona (UB) des del 2005. És difícil trobar un lema que concentri de manera tan constant la definició de les arts creatives dins del contínuum que es projecta, com a mínim, des de l'Antiguitat greco-llatina fins al Romanticisme. Mimesi com a pura imitació mecànica de la realitat, mimesi com a recreació fictícia d'aquella realitat, mimesi com a ús intertextual de les creacions literàries prèvies, mimesi com a emulació, mimesi platònica, mimesi aristotèlica, mimesi neoaristotèlica... El projecte *Mimesi. El pensament literari en l'àmbit català durant l'edat moderna*, que dirigeix Josep Solervicens, sembla voler emular Aristòtil i situa la imitació com a clau de volta del sistema poètic, manllevant l'ús del terme que ja n'han fet dins de la contemporaneïtat Auerbach o Bobes Naves. També s'intueix una declaració de principis velada rere l'ús de la paraula: marcar la voluntat d'incloure el pensament literari català en la tradició occidental més pura. Seguidament es ressenyen els aspectes principals d'aquest projecte de recerca.

■ Objectius del projecte

Si fins no fa gaire la majoria d'historiadors de la literatura haurien menysprejat la possibilitat que hi hagués producció literària catalana amb entitat durant els segles XVI–XVIII, encara menys s'haurien atrevit a especular amb l'existència d'una reflexió teòrica a l'entorn del fet literari. Tanmateix, alguns teòrics catalans de l'època moderna també es pregunten, com els seus homòlegs d'arreu d'Europa, què és la literatura (*poètica*), quins elements clau conformen la *poeticitat* (literarietat) d'un text, quins gèneres poètics cal definir i què els caracteritza, quina és la finalitat última d'un text literari, com s'han d'integrar els paràmetres de la retòrica com a disciplina

amb la literatura, etc. Les respostes són diverses, provenen d'àmbits molt diferents, adopten formes múltiples i tenen un gruix més important o més relatiu. Però hi són. L'objectiu principal del projecte *Mimesi* és exhumar les idees teoricoliteràries produïdes dins d'aquest àmbit geogràfic, catalogar-les, avaluar-ne la importància, fer-les arribar a la comunitat científica per mitjà d'edicions parcials o totals, sintetitzar-ne les idees, contextualitzar-les dins del seu hàbitat natural (europeu) i difondre-les.

■ El pensament poetològic català d'època moderna

El 1494 s'editava a Barcelona una versió catalana de les *Transformacions* d'Ovidi. El traductor, Francesc Alegre, acompanyava la translació de gloses, pròlegs i epílegs; en un d'aquests paratextos rebut algunes idees sobre l'origen de la capacitat creativa i arriba a la conclusió següent: «Poesia és una fervor de exquisidament, trobar guiant la fantasia, en ornadament escriure lo que haurà trobat, procedint del si de Déu, a pocs enteniments atorgada en la creació, d'on ve que pocs són vers poetes, perquè a tard se deixen veure los grans efectes d'aquesta divina fervor» (Alegre, 1494: f.136r). Aquest fragment de text podria haver passat desapercebut dins dels marges de la traducció, o potser com a màxim tret a la llum entre catàlegs de reflexions traductològiques. Però Juan Francisco Alcina (1999) el va contextualitzar gens capritxosament com a exemple significatiu de la importància que la petjada neoplatònica a l'entorn de la creació en general, i de la creació literària en particular, va deixar en tot l'àmbit hispànic i ben primerencament en l'àmbit català. A més, aquesta empremta no s'entén com un eco llunyà i més o menys convencional del furor poètic d'un Plató ja difús; Alcina demostra que Alegre coneix la tradició del Boccaccio de *De genealogia deorum*, però sobretot un text important dins la tradició neoplatònica renaixentista italiana: el *Proemio al Commento Dantesco* de Cristoforo Landino. Alguns passatges d'aspecte convencional i intranscendent poden prendre, doncs, tot el valor de pensament literari de primer ordre si són contextualitzats en el marc de la tradició que els acull, els produeix o, com a mínim, els contamina.

El 1585 el mallorquí Antoni Lull, professor de retòrica, publica a Basilea uns *De oratione libri septem...*, que tenen un interès retòric notable com a exercici d'integració de la tradició hermogenista en una disciplina retòrica escolar dominada pel ciceronisme i el pseudociceronisme. Però, a més, aquest tractat de retòrica lul·lià conté un capítol al llibre VII, titulat *De poeticae decoro*, on demostra una gran capacitat per hibridar la tradició més

estrictament aristotèlica en tot el que toca a definició de poètica i de tragèdia (molt restrictiva) amb un repàs pels gèneres poètics que prové sobretot de les reflexions llatines clàssiques i neollatines (més extensiva). La mateixa exhumació i difusió en l'àmbit català de la tradició neoaristotèlica té lloc gràcies a la tribuna universitària del professor dels estudis generals de València, Saragossa i Barcelona Pere Joan Nunyes (Alcina, 1991). L'atzar ha fet que es conservessin entre altres documents els apunts multilingües d'un deixeble de les classes que Nunyes va impartir a Barcelona sobre la *Poètica* d'Aristòtil (c. 1574). En la part llegible d'aquestes notes es glossa profusament el text de l'Estagirita i Nunyes demostra un coneixement *à la page* de la bibliografia de l'època quan, per exemple, contravé explícitament un dels comentaris canònics a la *Poètica* aristotèlica: el de Ludovico Castelvetro (1570).

Són molt més desconegudes les reflexions poètiques d'autors barrocs. Un dels casos més prolífics de producció teòrica és, sens dubte, Vicent Mariner, que escriu durant els anys vint i trenta del segle XVII. Fins ara aquest autor ha romàs inèdit i només es pot accedir als seus escrits en versió manuscrita; la bibliografia l'ha considerat en tant que traductor llatí d'Ausiàs March, però n'ha oblidat el vessant de pensador literari. En general, les observacions sobre poètica de Mariner segueixen la línia neoplatònica. El 1647 el jesuïta mallorquí Joan Baptista Escardó imprimeix una *Rhetórica christiana*: una recollició dels principis de les tradicions oratòries grecollatina i eclesiàstica, de la qual són especialment interessants per a la teoria poètica el tractament barroc de les passions que cal despertar en l'auditori, l'estil, o els trops i les figures. Amb un enfocament menys barroc que el d'Escardó, el 1684 un altre jesuïta, el manresà Josep Morell, publica unes glosses a l'*Epístola als Pisons* horaciana, que no han merescut fins ara cap comentari. S'intueix més rupturista amb els canons grecollatins habituals el poeta Josep Romaguera, que el 1681 edita l'*Ateneo de grandesa*, recull d'emblemes i de prosa cultista barroca. En el pròleg a l'obra fa una aferrissada defensa de l'idioma, que sens dubte és el nucli principal de l'argumentació; però el proemi està reblat de conceptes que ratllen, en una síntesi ben particular, el límit entre la teoria de la llengua literària i la teoria de la literatura. Per a Romaguera la dignificació de la llengua prové de la destil·lació conceptual i de la desmecanització del discurs, de manera que converteix la metàfora, l'hipèrbaton o l'admiració en eixos de la bona literarietat, aquella que realment dignifica una «llengua empobrida» com la catalana. Són només una mostra dels textos barrocs que el grup dona a conèixer a partir de notícies fins ara superficials o inexistents quant a poètica.

Adaptant els cànons clàssics fins a convertir-los en neoclàssics, dos autors valencians del segle XVIII contribueixen a donar entitat, llustre i renom internacional a la teoria literària catalana: Gregori Maians i Joan Andrés. En el terreny literari, Maians es dedica fonamentalment a la retòrica, i cal espigolar-ne les idees poètiques entre opuscles breus, epistolaris i censures publicades. Això no obstant, el discurs conceptual és clar i recurrent, com bé ha constatat Pérez Magallón (1990), i hi predominen referències a la imitació, la versemblança, el decòrum... I, per damunt de tot, la condemna a la manera tardobarroca de concebre la literatura, almenys quant a l'estil. L'empresa d'Andrés és molt més magna. *Dell'origine, progressi e stato attuale d'ogni letteratura* (1782) vol ser una summa crítica de la literatura universal, dels orígens fins a la coetaneïtat. El valencià hi desplega una gran erudició historicoliterària i, al mateix temps, hi aplica un cànon valoratiu que no és altre que la complaença profunda en els principis clàssics revisitats per Boileau, Luzán, etc.

Alegre, Lull, Nunyes, Mariner, Escardó, Morell, Romaguera, Maians i Andrés són només exemples paradigmàtics, ja divulgats –tot i que no a bastament estudiats–, del que pot donar la reflexió a l'entorn de les idees literàries en l'àmbit català. D'entrada, ja s'hi descobreixen unes constants que es repetiran i s'engreixaran a mesura que s'incorporin textos nous a aquest protocànon teoricoliterari català: la tipologia de textos en què es troben aquestes reflexions (des d'apunts de classe fins a tractats en múltiples toms), la llengua en què escriuen els autors (català, llatí, castellà, italià...), les tradicions en què s'inclouen (neoplatonisme, neoaristotelisme, ciceronisme, hermogenisme...), l'amplitud geogràfica dels autors (València, Manresa, Barcelona, Palma...), els lligams de les produccions amb una noció àmplia de l'època a què pertanyen (Renaixement, Barroc, Il·lustració)... La voluntat d'ampliar la nòmina de textos teòrics és objectiu primordial de *Mimesi*: Joan Lluís Vives, Joan Àngel i Gonzàlez, Joan Boscà, Joan Lorenzo Palmireno, Joaquim de Setantí, Francesc Novella, Francesc de La Torre, Vicent Mariner, Joan Baptista Madramany, Antoni de Capmany, Joan Francesc Masdeu, etc.

■ Grup de recerca

El grup de recerca que conforma aquesta nova *Mimesi* està dirigit per Josep Solervicens, professor titular de Filologia Catalana a la Universitat de Barcelona. Solervicens s'ha dedicat essencialment al món modern en la literatura catalana i són conegudes pels especialistes les seves revisions del diàleg

i la comèdia com a gènere durant el Renaixement. De la mateixa manera que Cristòfor Despuig o la *Comèdia d'en Corney* han pres un nou gruix en la bibliografia solervicensiana gràcies a la contextualització adequada dels textos, així sembla voler operar –més ambiciosament quant a camp, època i autors treballats– amb el pensament literari català dels segles XVI–XVIII.

Una feina com aquesta difícilment pot ser una tasca individual. Per això, el director s'ha voltat, en primer lloc, d'un equip de treball que ja s'ha enfrontat a la teoria literària de l'època: Ramon Pla (UB), expert en idees del XVIII–XIX; Cesc Esteve (Universitat Autònoma de Barcelona [UAB] i King's College de Londres), investigador del XVI europeu; els romanistes germànics Roger Friedlein i Frank Savelsberg (tots dos de la Freie Universität de Berlín [FU]), experts respectivament en teoria del diàleg i èpica renaixentista, l'un, i en la sàtira al Barroc hispànic, l'altre; i Antoni L. Moll (UB), que treballa amb les idees literàries del XVIII català i el lligam entre poètica i retòrica; darrerament s'ha afegit a aquest nucli Anne Duprat (Universitat París IV-Sorbona), dedicada a teoria de la ficció durant el Renaixement.

En segon lloc, s'han adherit al projecte especialistes en disciplines comitants que han tractat alguns dels autors teòrics: Amadeu Viana (Universitat de Lleida [UdL]), lingüista, que s'ha ocupat de Joan Lluís Vives i d'escriptors del Renaixement i la Il·lustració europeus; i Joan Ramon Veny (UdL), bon coneixedor de la preceptiva mètrica catalana des dels orígens fins a l'actualitat.

En tercer lloc, s'ha acompanyat de llatinistes interessats en la cultura neollatina o vulgar d'aquests segles: Maria Paredes (UAB), experta en el segle XVIII català.

I, per últim, un nucli de nous investigadors de la literatura catalana moderna, que obren les mires no només a la producció literària amb què treballen originàriament, sinó també a la teorització a l'entorn de les idees: Eduard Escoffet, Enric Querol, Esmeralda Sánchez, Anna M. Villalonga, Neus Ortega, Oriol Prat i Ivan Clot.

■ Finançament

El finançament específic del projecte prové essencialment de les convocatòries generals de R+D que sufraga el govern de l'Estat, de la mà dels canviants ministeris que regeixen la Cosa universitària i investigadora. Així doncs, s'han rebut fons per a una primera fase anomenada *Mimesi* (HUM 2005-00310), durant el període 2005–2008; i per a una segona fase, titulada

amb voluntat continuadora *Mimesi-II* (FFI 2008-02496), per al període 2009–2011.

Així mateix, algunes de les línies d'investigació específiques s'han compartit amb un grup de recerca consolidat de la Generalitat de Catalunya (SGR2005-010057), d'abast molt més ampli i del qual han format part només alguns dels investigadors (vigent el període 2006–2009). En aquesta línia, i amb la voluntat de centrar en la concreció els esforços del grup específic de treball en teoria literària, *Mimesi* ha rebut l'estatus de grup de recerca emergent (2009SGR1239) de la Generalitat de Catalunya (2009–2013).

■ Web *Mimesi*

Des dels inicis, *Mimesi* ha establert contacte amb la comunitat investigadora i amb la societat a través d'un lloc web: <<http://stel.ub.edu/mimesi>>. El web ha estat durant les èpoques incipients –i a manca encara en aquells inicis de publicacions en suport tradicional– la plataforma de difusió d'objectius, metodologia i, sobretot, resultats. Però el nucli dur d'aquest espai virtual el conforma una base de dades amb un buidatge exhaustiu de textos teoricoliteraris produïts per autors catalans: de moment, amb més de 150 d'identificats i amb aspiracions d'arribar als tres centenars. Aquesta identificació i catalogació dels presumptes textos poetològics podria donar lloc a una mera constatació positiva en forma de catàleg acrític; però s'ha renunciat a una feina merament documentalista. De cadascun dels textos identificats els membres integrants del projecte d'investigació n'han fet una fitxa de buidatge que conté no només les dades bàsiques que s'esperarien en qualsevol llistat bibliogràfic clàssic (títol del text, autor, any de publicació, edicions disponibles, bibliografia bàsica), sinó també unes crítiques «anotacions» que busquen donar compte del valor del text dins de la tradició, aïllar els conceptes clau que vehiculen, escatir-ne el sistema que els articula, sondar-ne la novetat...

■ Col·loquis

El I Col·loqui Internacional del Projecte *Mimesi* va titular-se amb uns termes molt allunyats dels que tradicionalment han presidit els estudis literaris catalans: «Conceptes clau de la poètica barroca: un nou sistema epistemològic i estètic». Les conferències d'aquest congrés, que va tenir lloc a la UB el 15 i el 16 de maig de 2008, s'articulaven a l'entorn d'alguns conceptes considerats fonaments i claus de volta de la construcció de l'edifici teòrico-

literari del Barroc europeu: mimesi –és clar–, versemblança, meravella, fusió de gèneres... Cadascun d'aquests va ser assignat a un especialista en la matèria.

Així, Klaus W. Hempfer (FU Berlín) va fer una xerrada marc sobre els límits de la interpretació literària. Cesc Esteve (UAB, King's College) va explorar l'assumpció de les idees de novetat i meravella en els textos de l'època. Anne Duprat (Universitat de París-IV, Sorbona) va aclarir i sistematitzar l'ús de les nocions de mimesi i versemblança en el tombant del Renaixement al Barroc. Emilio Blanco (Universitat Rey Juan Carlos I, Madrid) va parlar del concepte d'agudesia en els tractats teòrics de Baltasar Gracián. Josep Solervicens (UB) va insistir en la necessitat de no menysprear els autors catalans dins de les recreacions de les accepcions treballades. Jorge García (Universitat de Girona) va desenvolupar la importància de la teorització entorn de l'estil en el Barroc hispànic, especialment quant al laconisme. I, per últim, Elisabetta Selmi (Universitat de Pàdua) va parlar de les hibridacions dels gèneres literaris durant el Barroc, amb atenció primordial al sorgiment del gènere de la tragicomèdia.

La voluntat d'aquest I Col·loqui era metodològica i transversal: independentment dels autors treballats, dels textos que servien d'exemplificació concreta (italians, espanyols, francesos i *també* catalans), es va constatar la permeabilitat d'una concepció teòrica del Barroc que va molt més enllà de les definicions purament estètiques amb què habitualment s'ha associat, i que depassa també les concepcions culturals historicistes. Aquesta nova idea situa el centre de gravitació en unes nocions epistemològiques que s'infiltra en tot el pensament europeu de l'època, i molt especialment el literari. El resultat és una redefinició del concepte d'època a partir d'unes noves coordenades, que ja no tenen tant en compte els límits cronològics ni les plasmacions concretes de l'estilística com unes nocions de pensament (meravella, barreja, novetat...) que serveixen per construir un sistema diferent de l'anterior. El col·loqui va servir, sobretot, per fer palès que des d'aquesta òptica transversal, els treballs sobre pensament literari produïts des d'idees primigènies suposadament allunyades s'acaben trobant en la síntesi epistemològica que l'època destil·la.

El 8 i el 9 d'octubre del 2009 ha de tenir lloc el segon col·loqui, sobre el Renaixement; i per al 2010/2011 se n'espera un tercer sobre Il·lustració-Neoclassicisme. Amb aquestes tres primeres reflexions i discussions epicals es preveu tancar una altra fase del projecte i donar per definits i sistematitzats els elements bàsics que conformen la poètica de cada una de les èpoques modernes. El projecte *Mimesi*, en col·laboració amb l'editorial

Punctum, editarà en una col·lecció específica els materials d'aquests col·loquis, dels quals ha sortit el primer volum: *La poètica barroca a Europa: Un nou sistema epistemològic i estètic* (Moll / Solervicens, 2009).

■ Publicacions

A banda del desconeixement, la dispersió dels materials estudiats (sovint només disponibles en versió manuscrita, en edicions d'època i en llengües diferents del català) fa indispensable tenir editats modernament els textos per a l'estudi, la sistematització i la difusió –essencialment per a la recerca i per a la docència– del pensament literari. No és operatiu aspirar a l'edició total d'obres d'autors que moltes vegades només tracten la poètica de biaix, menys encara quan en una primera ràtzia se n'han identificat més de tres-cents. Es preveuen tres antologies, una per època moderna. La primera, *La poètica renaixentista: textos teòrics catalans* (coordinada per Solervicens, Esteve i Moll), està en fase avançada de redacció; conté fragments de Nunyes, Lluall, Àngel i Gonzàlez, Vives i altres autors menors. La segona, *La poètica barroca: textos teòrics catalans* (coordinada per Solervicens), consta d'una selecció dels opuscles inèdits de Mariner, Romaguera, Morell, Escardó... I la tercera, *La poètica neoclàssica: textos teòrics catalans* (coordinada per Pla, Paredes i Moll), se centrarà en l'obra d'Andrés, Maïans, Campmany... La intenció, però, no és només donar a conèixer els textos i facilitar-ne la consulta, sinó sobretot començar a traçar, amb la selecció i la disposició de materials dins de cada antologia, un discurs sobre la teoria literària catalana. Un discurs que, de manera paral·lela al sistema del I Col·loqui mimètic, se centra en el que aporten els autors catalans al dibuix i la recepció d'alguns conceptes clau del sistema epistemològic i estètic epocal. Així doncs, l'ordenació dels fragments editats no obeeix a un criteri cronològic, ni d'autoria, ni tan sols d'importància o rellevància absoluta del text estudiat; al contrari, se segueix una articulació jeràrquica a partir d'un esquema per termes i nocions essencialment comú a les tres èpoques: amb la finalitat de captar-ne les continuïtats, les evolucions, les innovacions... Aquestes antologies s'editen també a l'editorial Punctum, en la col·lecció específica de volums compartits amb Mimesi.

Una vegada la feina d'inventari –i primer sondatge– estigui feta i publicada en format digital; una vegada els tres col·loquis mimètics hagin tingut lloc i hagin permès el debat amb especialistes europeus sobre els trets definitoris de cada època; una vegada els textos teòrics vegin la llum sistematitzats en forma d'antologia, haurà arribat el moment de la síntesi global. El

dibuix que ja s'està intuït en les antologies fa emanar una idea del pensament literari català modern dels mateixos textos i de la superposició d'un discurs a partir de conceptes. Serà l'hora de construir la síntesi fins ara inexistent sobre la matèria, amb la consciència que és la freqüentació, selecció i ordenació dels materials de les fases precedents i, sobretot, la discussió dels termes en els fòrums científics adequats, el que acaba conformant aquesta visió panoràmica i global. Això no treu, és clar, que en forma de feines individuals o de col·laboracions puntuals comencin a obrir-se noves vies d'estudi a l'entorn del pensament literari —d'altra banda ja intuïdes en resultats precedents—: fins a quin punt la pràctica literària és fidel a les teoritzacions; quines connexions hi ha entre el pensament modern, el premodern i el postmodern; quins contactes s'estableixen entre la poètica i les altres disciplines humanístiques i no humanístiques. El projecte actual i el futur esperable de l'equip renovaran, sens dubte, la visió actual de l'edat moderna catalana. ■

■ Referències bibliogràfiques citades

- Alcina, Juan Francisco (1991): «El comentario a la Poética de Aristóteles de Pedro Juan Núñez», *Excerpta philologica: Revista de filología griega y latina de la Universidad de Cádiz* 1, 19–34.
- (1999): «The Poet as God: Landino's Poetics in Spain (from Francesc Alegre to Alfonso de Carvallo)», in: Taylor, Barry / Coroleu, Alejandro (ed.): *Latin and Vernacular in Renaissance Spain*, Manchester: Manchester Spanish & Portuguese Studies, 131–148.
- Alegre, Francesc (1494): *Lo libre de les Transformacions del poeta Ovidi*, Barcelona: Pere Miquel.
- Castelvetro, Ludovico (1570): *Poetica d'Aristotele vulgarizzata e sposta*, Viena: Gaspar Stainhofer.
- Pérez Magallón, Jesús (1990): «L'estètica en Maians i Siscar», *Els Marges* 42, 100–117.
- Moll, Antoni Lluís / Solervicens, Josep (ed.) (2009): *La poètica barroca a Europa: Un nou sistema epistemològic i estètic*, Barcelona / Lleida: Punctum & Mimesi.

■ Antoni L. Moll, Universitat de Barcelona, Departament de Filologia Catalana, Gran Via de les Corts Catalanes, 585, E-08007 Barcelona, <amoll@ub.edu>.